

Olga COSOVAN

dr.,
formator, Centrul Educațional PRO DIDACTICA

În dialog cu norma ortografică: DOOM³

Rezumat: Rolul unui dicționar ortografic, elaborat de instituțiile academice abilitate, este incontestabil pentru cultura celor care scriu și vorbesc limba respectivă. Pentru că accesul la scriere publică este aproape universal, incluzând rețelele sociale, publicitatea, completarea diverselor formulare, riscul erorilor este enorm și, cu părere de rău, este real pentru Republica Moldova. Ortografia unei limbi impune revizuri regulate, mai ales când principiul de bază

este cel fonematic. Acceptarea și adaptarea neologismelor din diverse limbi, după o perioadă de testare și rodaj, se conturează în articole lexicografice prin care se stipulează norma de rostire, scriere, raportare la o anume parte de vorbire și cuvântul primește – dacă i se cuvine – paradigma corespunzătoare. DOOM³, editat în 2021, s-a completat cu peste 3600 de articole noi, a revizuit unele variante și a făcut lumină în unele situații contradictorii de scriere, de exemplu, a toponimelor. Contactul cu o sursă cum e dicționarul, mai ales unul ortografic, ortoepic și morfologic, pare a fi eficient ca proces individual, la necesitate și de câte ori avem dubii.

Cuvinte-cheie: dicționar, ortografie, normă, variante, termen, neologism.

Abstract: For the culture of those who speak and write in a language, the importance of a spelling dictionary developed by the relevant academic institutions is incontestable. Since access to public writing is almost universal, including social networks, advertising, filling in forms etc., the risk of making errors is enormous, and sadly, as far as the Republic of Moldova is concerned, quite real. A language's orthography demands regular revision, especially when spelling is based on the phonematic principle. The acceptance and adaptation of neologisms from different languages, after a period of testing and experimental running, is reflected in the lexicographic articles that define the norms for the pronunciation and spelling of the new word, as well as the part of speech it now belongs to. And thus the word receives a paradigm, provided it deserves one. DOOM³, published in 2021, was completed with over 3600 new entries; certain new variants have been reviewed, while a number of contradictory spellings, such as toponyms, have been sorted out. All in all, the contact with a source such as a dictionary, especially an orthographic, orthoepic and morphological one, appears to be efficient for personal consultations when required or when in doubt.

Keywords: dictionary, spelling, norm, variants, term, neologism.

Perspectiva unui dialog dintre generații prin "fereastra" computerului sau prin paginile DOOM³ este una cât se poate de reală. Pe de o parte, în dialog intră cei care au elaborat norma limbii române literare și cei care stau "pe umerii titanilor", lingviștii de azi, implicați activ în ajustarea și modificarea, la necesitate, a unor prevederi ale normei. Lor le revine sarcina de a revizui regulile și listele de cuvinte, de a elabora următoarele variante ale dicționarului ortografic. De partea cealaltă, stau utilizatorii – oricine scrie în limba română și promovează ideea de competență ortografică necesară unui om cult. Remarcăm aici că dialogul se poate realiza, dacă utilizatorul știe căile de acces, știe să citească și poate înțelege informația din articolul lexicografic. Utilizarea aceluiași cod se simplifică prin prezentarea siglelor, a abrevierilor și a altor convenții ale unui dicționar.

Rolul dicționarului ortografic, elaborat de instituțiile academice abilitate, este incontestabil pentru cultura celor care scriu și vorbesc limba respectivă, de aceea intelectualitatea, inclusiv profesorii, sunt atenți la modificările legalizate prin DOOM. Dar, pentru că accesul la scriere publică este aproape universal, incluzând rețelele sociale, publicitatea, completarea diverselor formulare, riscul erorilor este enorm și, cu părere de rău, este real pentru Republica Moldova. Prin urmare, cei care și-au încheiat studiile formale prin școli, licee, facultăți cu ani în urmă, chiar dacă nu sunt profesori sau filologi, tot trebuie să revină la un studiu individual, la necesitate, să apeleze la DOOM³, și nu la oricare dicționar ortografic, ieșit din uz. Putem să facem haz (de necaz, firește) când descoperim gafe și erori grave, dar ar fi mai eficient să cultivăm o generație de elevi și studenți care nu așteaptă o prelegere despre ortografie, ci o respectă și rezolvă în cunoștință de cauză problemele cu care se confruntă.

Pentru ca dialogul cu noul dicționar ortografic să fie eficient, e bine să se descifreze semnele, simbolurile, convențiile și abrevierile, termenii utilizați ca informație: un minim de cunoștințe lingvistice este necesar. Glosarul de termeni lingvistici și lista abrevierilor, a semnelor convenționale grafice ocupă 13 pagini, iar termenii utilizați sunt ori ar trebui să fie cunoscuți unui absolvent de școală generală. Ce ne întrebăm când întindem mâna spre DOOM sau căutăm articolul din seria ”dicționare morfologice” a dextronline-ului? Cum se scrie? De regulă, oscilăm la scrierea compuselor: cu cratimă, sudat sau separat. Cu inițială majusculă? Apoi vine partea de pronunție-ortoepie, iar aici sunt în top aspectele de accentuare a unor cuvinte sau de articulare a împrumuturilor recente, care se scriu ca în limba de origine și trebuie citite respectiv. Și, în sfârșit, dialogul cu DOOM³ se referă la formele paradigmatiche ale cuvintelor, declinări și conjugări. Întotdeauna este loc pentru descoperirea unor forme normative, de reacția ”știam altfel”. Spre deosebire de DOOM², DOOM³ marchează cu plus (+) articolele noi, nu cu asterisc (*), dar tot cu semnul exclamării articolele în care s-au operat unele modificări de scriere, rostire sau forme paradigmatiche:

+ **rafting** s.n.
+ **rată record** s.f.+ s.n.
+ **răspoimăine-dimineața** adv.

Pentru unele cuvinte au fost eliminate variantele acceptate de DOOM² sau a fost modificată varianta corectă. Spre deosebire de DOOM², care recomandă scrierea cu cratimă a adjectivului compus **bîne-venit** (oportun, agreat) (*proiect* ~) adj. m., pl. *bîne-veniți*; f. *bîne-veniță*, pl. *bîne-venițe*; **manager/manager** s. m., pl. *manageri/manageri*; **management** (engl.) [pron. *menigmat/managment*] s. n., DOOM³ stabilește:

!binevenit (oportun; agreat) adj. m., pl. *bineveniți*; f. *bineveniță*, pl. *binevenițe* (*decizii* ~)
!manager s. m., pl. *manageri*
!management (engl.) [pron. *manağment*] s. n.

Disonanțele cognitive vor apărea pentru elevul ”inocent” sau adulții care sunt departe de lingvistică în cazul când vor accesa dextronline pentru a verifica scrierea corectă a vreunui cuvânt și vor descoperi și formele din DOOM², și din dicționare mai vechi. Mai mult, site-ul reorientează spre articole care – în dicționarele explicative editate anterior – au altă formă de scriere, deși la dicționare morfologice prezintă articolul din DOOM³. La accesarea articolelor cuvântului **online**, dextronline răspunde ”Forma **online** este o variantă a lui **on-line**”, apoi prezintă articolele din diferite dicționare, inclusiv DOOM:

on-line/online (engl.) [pron. *onlăin*] loc. adj., loc. adv., sursa: DOOM² (2005)
!online¹ (engl.) [pron. *onlăin*] adj. invar., adv. (*conexiuni* ~, *conectat* ~), sursa: DOOM³ (2021).

Pentru a nu comite greșeli și pentru a nu induce în eroare populația școlară, mesajul care trebuie promovat este că varianta corectă pentru limba română astăzi o conține DOOM³ (2021). Punct. Fără oscilații ”se poate și așa, și așa”, dacă DOOM³ nu dă variante.

O altă problemă care poate să apară, mai cu seamă pentru cadrele didactice, este stipularea prin conținuturile curriculare a modificărilor din DOOM² (2010). În fiecare clasă de gimnaziu există subiecte de ortografie, formulate *Modificări în ortografia limbii române: DOOM-2, 2010*, cu specificările convenite [3]. Ce trebuie să facă acum profesorii? Să insiste asupra modificărilor din DOOM² sau să substituie în conținuturi DOOM² prin DOOM³?

Primele reacții la informația despre DOOM³, ca și la predecesorii săi, au fost oarecum previzibile: de ce trebuia să se intervină? Ortografia unei limbi impune revizuirii regulate, mai ales când principiul de bază este cel fonematic și când limba respectivă se tot completează prin neologisme preluate din alte limbi. Acceptarea și adaptarea neologismelor din diverse limbi, după o perioadă de testare și rodaj, se conturează în articole lexicografice prin care se stipulează norma de rostire, scriere, raportare la o anume parte de vorbire și cuvântul primește – dacă i se cuvine – paradigma corespunzătoare. Apoi a urmat întrebarea: ce e nou?/ce s-a modificat? Constatăm că orice modificare de ortografie își are mostrele-simbol: abia s-au liniștit apele cu â, scrierea cuvintelor niciun/nicio, că altele devin muleță (*bucată de stofă roșie, de care se servesc luptătorii cu tauri pentru a atâța animalul*), cu aluzie la corida. Rolul muletei, în această variantă, îl au concesiile făcute uzului (câți ani

am tot corectat și explicat de ce e așază și înșală!), ca să avem acum variantele:

!așeza (a ~) vb., ind. prez. 1 sg. așez, 3 așază/așeză; conj. prez. 1 sg. să așez, 3 să așeze; im-per. 2 sg. afirm. așază/așeză
!înșela (a ~) vb., ind. prez. 1 sg. înșel, 3 înșală/inșea-lă; conj. prez. 1 sg. să înșel, 3 să înșele.

În aceeași serie se înscriu unele revizuirii de accentuare și rostire a neologismelor, femininele pentru nume de profesii și posturi (să recunoaștem, uneori cam bizare). Or, fiecare dintre noi, citind cu creionul în mână și în tehnica SINELG paginile de dicționar, a avut reacții pe care nu a întârziat să le verbalizeze.

Una dintre cele mai vizibile probleme ale scrierii în limba română este utilizarea cratimei, și nu e vorba despre scrierea simbolurilor-ortograme: s-a, l-a, i-au, s-au etc.: acestea se asimilează sau nu se asimilează la etapa inițială de școlarizare, cum susțin specialiștii în domeniu, până la 10-12 ani, și norma nu s-a modificat. Dar scrierea unor compuse s-a schimbat în DOOM² și a rămas puțin observată, iar DOOM³ completează seria. Astfel, inovațiile DOOM³ la acest capitol sunt: punct-și-virgulă, două-puncte, puncte-puncte, când denumesc semnele de punctuație respective. În alte contexte, e adecvată scrierea separată: două puncte, punct și virgulă.

În aceeași ordine de idei, de scriere a cuvintelor compuse, se intervine la ortografia unor pronume de politețe: domnia-sa, domnia-lui, domnia-ta, domnia-voastră, domniile-lor, egale cu dânsa, dânsul, dumnealui etc. Pentru rangul de domnitor sau mare boier, scrierea e cu inițială majusculă la ambele cuvinte și fără cratimă: Domnia Sa, Domnia Ta etc. Ar mai fi loc și pentru varianta a treia, domnia sa/ta etc., unde *domnia* este substantiv: **DOMNIE**, *domnii*, s. f. 1. Autoritatea politică și juridică a domnului (3); demnitatea de domn. ♦ Timpul cât un domn (3) se află la conducerea țării.

Și în DOOM², pe ai cărui umeri stă DOOM³, găsim în lista de cuvinte unele compuse scrise cu cratimă, soacră-mare, socru-mare (dar socrii mici nu intră în lista de cuvinte compuse), mai-mult-ca-perfect, cerul-gurii etc., precum și cuvinte scrise în conformitate cu regula ignorată masiv de cei care scriu:

Se generalizează scrierea cu cratimă a compuselor nesudate care denumesc substanțe chimice distincte și specii distincte de plante sau de animale (cu nume științifice diferite) [1, LXXXIII].

Astfel, norma impune scrierea cu cratimă a unor serii de substantive compuse: *brad-negru*, *brad-roșu*, *arbore-de-cafea*, *arbore-de-cacao*, *pătlăgică-roșie*, *pătlăgică-vânăță*, *broască-țestoasă*, *gândac-de-bucă-*

tărie, *gândac-de-Colorado*, *urs-brun*, *gaz-ilariant* etc.

Atestăm și cazuri oarecum izolate de scriere cu cratimă a unor cuvinte recent atestate. După recunoașterea adjectivului invariabil **alb-negru** în DOOM², DOOM³ include în listă și substantivul respectiv:

+**alb-negru**² (desp. *-ne-gru*) s. n., art. *alb-negru* (*filme în alb-negru*, *epoca alb-negrului*).

În aceeași ordine de idei, apare lexemul **alb-violeți** (fani ai clubului ASU Poli), care deschide posibilitatea de a genera și de a scrie corect numele cromatice ale altor galerii.

Aplicarea cratimei la numele proprii, mai ales la toponime, se pare că este suficient de clar formulată. Totuși, realitatea, uzul în scrierea unor denumiri de localități din România, dar și din Republica Moldova, contravine regulii generale. DOOM³ face referință la *Legea privind organizarea administrativă a teritoriului României* și, în felul acesta, atestăm drept corecte diferite compuse cu elementul **târgu**: Târgu-Neamț, dar Târgu Mureș. Regula ortografică se "subordonează" registrelor existente, la fel e cu numele de persoane – forma în care sunt înregistrate în acte este considerată corectă. Or, dicționarul oferă ca exemplu variante de scriere a prenumelor duble: Anamaria/Ana-Maria/Ana Maria. Dicționarul nu poate prevedea toate combinațiile de prenume, dar modelul trebuie să fie unul funcțional. Totuși e mai puțin probabil ca oricare două prenume să se poată integra în unul, fără cratimă sau blank.

Conform edițiilor precedente ale DOOM, se recomandă atașarea **fără cratimă** a articolului sau a desinenței la împrumuturile – chiar neadaptate sub alte aspecte – terminate în litere din **alfabetul limbii române pronunțate ca în limba română**: *boardul*, *boarduri*; *clickul*, *clickuri*; *trendul*, *trenduri*. DOOM³ extinde regula:

Generalizarea atașării **fără cratimă** a articolului **~(u) l** și a desinenței de plural **-uri** și la împrumuturile terminate în **-y** pronunțat ca un **i** (deoarece **y** este recunoscut ca literă **a alfabetului limbii române**): art. *bodyul*; pl. *bodyuri*; de altfel deja DOOM¹ recomandase scrierea pl. *hobbyuri*, *sprayuri*, *whiskyuri* [4].

O altă întrebare frecventă pentru cei care scriu și sunt atenți la cum scriu e cea referitoare la litera inițială majusculă. Dintr-un exces de zel și creativitate, observăm că uneori se depășesc limitele, chiar destul de evazive, ale aplicării principiului simbolic în ortografie. DOOM³ a inclus în lista de cuvinte un număr semnificativ de toponime românești și străine, actuale și ieșite din uz, dar și nume de personalități, denumiri comerciale, abrevieri scrise cu majuscule:

ATV [ateve] ATV-uri
Auchan [oșă]
Coca-Cola companie
coca-cola© băutură

City [siti] cartier din Londra etc.

BBC/bbc [bebece] (bumbac)

BBC [bibisi] (post TV).

În legătură cu inițiala majusculă, actualizăm observația din DOOM², pentru a evita scrierea incorectă în formularele tipizate, cataloage și texte oficiale (mențiunea este ignorată sau chiar sfidată deseori):

Nu ni se mai pare necesară în momentul de față reluarea regulilor, încetățenite de multă vreme în limba română, potrivit cărora se scriu cu literă mică substantivele comune care denumesc **popoare**, **zilele săptămânii**, **lunile anului** și **disciplinele** de învățământ (care în unele limbi se scriu cu literă mare) [1, LVI].

DOOM³, editat în 2021, s-a completat cu peste 3600 de articole noi. Seria cea mai vizibilă din acest lot sunt neologismele. Firește, oricine e atent la viața limbii observă completarea permanentă a vocabularului prin cuvinte noi, necesare aici și acum, impuse de viața socială, IT, tehnică și tehnologie, alimentație și vestimentație, expuse tendințelor modei și contactelor interculturale, sport, medicină etc. De fapt, includerea acestor cuvinte neologice, unele foarte recente, formate pe teren sau preluate din alte limbi, este recunoașterea lor și înzestrarea cu cele convenite: mod de rostire, forme paradigmatică, împărțire în silabe uneori:

+**check-in** (engl.) [check pron. ček] s. n., art. *check-inul*

+**chef**¹ (fr.) [pron. șef] s. m., pl. *chefe* [pron. șef]

+**call center** (engl.) [pron. kolsentâr] s. n., pl. *call centere* [pron. kolsentäre]

+**network** (engl.) [pron. netûork] s. n., art. *networkul*

!**online**¹ (engl.) [pron. onlăin] adj. invar., adv. (*conexiuni ~, conectat ~*)

+**online**² (engl.) [pron. onlăin] s. n. (*în ~*)

+**offline**² (engl.) [pron. oflăin] s. n. (*în ~*)

!**offline**¹ (engl.) [pron. oflăin] adj. invar., adv. (*operațiuni ~, a lucra ~*)

+**pomelo** s. n., art. *pomeloul*; pl. *pomelouri*

+**city-break** (engl.) [pron. sitibreik] s. n., pl. *city-breakuri* [pron. sitibreikuri]

ETC.

Unele neologisme sunt tributul plătit echității de gen la nivelul dicționarului. Fără să aibă la moment o circulație susținută în limba vie, în comunicarea orală cotidiană, acestea vor rămâne doar un punct de referință pentru cei care scriu texte oficiale și o testare a receptivității limbii. Cu atât mai mult că necesitatea de a utiliza astfel de lexeme în textul scris se izbește de lipsa lor în uzul cotidian. Autorii DOOM³ susțin: ”În câteva situații s-au **adăugat** variante la unele **cuvinte-titlu** și, în consecință, la **formele lor flexionare**: ...la numele de **ocupații** în **-logă**: și varianta cu **diftongare**:

!**filologă** (livr.)/(colocv.) **filoloagă** (cu completarea unor serii, chiar dacă deocamdată cu existență **virtuală**)” [4]. De exemplu:

+**procuroare** s. f., g.-d. art. *procuroarei*; pl. *procuroare*

+**chirurgă** (rar) s. f., g.-d. art. *chirurgei*; pl. *chirurge*.

Spre deosebire de substantivele și adjectivele neologice, recent împrumutate, dar care au nevoie, pentru a se integra în enunț, de forme românești de gen, număr și caz, verbele trezesc mai puține dificultăți de scriere, pentru că din momentul primei utilizări acestea se raportează la o anumită conjugare, iar tendința este de a le include la conjugarea I: neologisme de ultimă oră, verbe de tipul *a carantina* și *a se autoizola* nu creează probleme de scriere.

Nu va trece mult timp și alte serii de neologisme se vor alinia să fie acceptate și adaptate la norma limbii române. Unele vor suferi modificări în timp, corectări, adaptare grafică și paradigmatică:

!**nonstop** adj. invar., adv. (*magazine ~, deschis ~*), spre deosebire de **non-stop** adj. invar., adv. (DOOM²)

!**croasant** (desp. *croa-*) s. n., pl. *croasante*, spre deosebire de ***croasant** (*croa-*) s. m., pl. *croasanți* (DOOM²).

Dar nu toate completările sunt neologisme. O bună parte din articole sunt generate de atestarea cuvintelor rezultate din conversiune, din scindarea unui articol de cuvânt polisemantic sau de formarea, prin divergență, a omonimelor. Se creează articole distincte pentru adjectivul, substantivul format prin conversiune și adverbul format la fel, fiecare cu paradigma proprie:

ușor¹ adj. m., pl. *ușori*; f. *ușoară*, pl. *ușoare*

+**ușor**² adv.

ușor³ s. m., pl. *ușori*

rural¹ adj. m., pl. *rurali*; f. *rurală*, pl. *rurale*

+**rural**² s. n.

Fără să prezinte vreo problemă reală de ortografie, asemenea cuvinte sunt inventariate, cum e corect, ca unități distincte.

Un număr semnificativ de articole noi are ca bază recunoașterea, pe această cale, a locuțiunilor. Dacă un dicționar explicativ include locuțiunile în articolul unuia dintre cuvintele semnificative din acea locuțiune, DOOM³ le separă și le prezintă astfel:

+**cap-coadă** (fam.) loc. adv.

+**fel (în ~ și chip)** loc. adv.

+**ce fel de** loc. adv. pr.

+**cum-necum/cum, necum** (de bine, de

rău) loc. adv. (*Până la urmă s-a descurcat ~.*)

+**necum să** loc. conjecț. (*Nu putea să meargă, ~ alerge.*).

Întrebându-se care formă este recomandabilă – sânt, sînt sau sunt – DOOM³ menționează: ”În reproducerea formelor verbale în cauză din texte mai vechi, populare etc., formele din seria sunt trebuie redactate acum cu grafia sânt” [2, p. 93].

Dialogul cu DOOM³ va fi unul de durată și cu reveniri. Vom ști să-l abordăm respectuos, să-i înțelegem informația și să promovăm norma limbii literare.

Împărtășesc, de la 1998, de când am aderat la mișcarea de dezvoltare a gândirii critice, ideea că pentru majoritatea întrebărilor nu există un singur răspuns corect. Dar această viziune nu se referă la ortografie. Odată stabilită, norma trebuie respectată, iar cei care se

vor îndoi de adecvanța ei, lingviștii abilitați, vor face următoarele modificări într-un viitor DOOM⁴.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM²). București: Univers Enciclopedic, 2010.
2. Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române (DOOM³). București: Univers Enciclopedic Gold, 2021.
3. Limba și literatura română: Curriculum național: Clasele 5-9: Curriculum disciplinar: Ghid de implementare/MEEC; coord.: A. Cutasevici, V. Crudu, N. Grîu; gr. de lucru: I. Guțu (coord.) [et al.]. Chișinău: Lyceum, 2020.
4. https://dexonline.ro/articol/0._Ce_este_nou_%C3%AEn_DOOM3